

İdrîsî

Yaşam Öyküsü

Tam adı Ebû Abdullâh Muhammed İbn Muhammed İbn Abdullâh İbn İdrîs eş-Şerîf es-Sebtî olan İdrîsî, İslam dünyasında yetişen önemli coğrafyacılar arasında biridir. Coğrafya ve kartografya konularında kaleme aldığı önemli yapıtlarla hem İslam dünyasının bilgi birikimini zenginleştirmiş, hem de Müslüman bilginlerin elde ettiği coğrafi bilgilerin Batı'ya aktarılmasında etkin rol oynamıştır. Coğrafya alanındaki büyüklüğüne karşın, klasik biyografi kitaplarında yaşamı hakkında bilgi verilmemesi dikkat çekicidir. Yalnızca çağdaşı İbn Bîşrûn ve İmâdüddin el-İsfahânî ile daha sonra yaşayan Safedî, İdrîsî'den söz

etmektedir. Bu ihmalin çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte, en önemlisinin İdrîsî'nin Sicilya Norman kralları II. Roger'in ve I. Guillaume'un hizmetinde bulunmuş olması görülmektedir. Yukarıda söz konusu edilen kaynaklardan edinilen sınırlı bilgilerden ise 1100 yılında Sebte'de doğduğu, öğrenimini Kordoba'da tamamladığı, İspanya ve Kuzey Afrika'da çıktığı uzun seyahatlerden sonra II. Roger'in (1101-1154) ilk yıllarında Sicilya'nın başşehri Palermo'ya yerleştiği ve 1166'da burada öldüğü belirlenebilmiştir.

Gençliğinde İspanya'yı, Portekiz'i, Fransa'nın Atlas Okyanusu kıyılarını, Güney

İngiltere'yi, Kuzey Afrika'yı gezen ve henüz 16 yaşındayken Anadolu'ya da gelen İdrîsî, bu araştırma gezileri esnasında değerli bilgiler toplamıştır. Yaklaşık 1145'te Sicilya'daki Norman Kralı II. Roger'in hizmetine girmiş ve yaşamının geri kalan kısmını onun Palermo'daki sarayında geçirmiştir. Eskiden yapılmış Dünya haritalarını yeterli bulmayan Kral, İdrîsî'den yeni bilgiler ışığında gelişmiş bir harita yapmasını istemiştir. İdrîsî kendisine sağlanan olanaklarla gümüşten bir yer küresi yapmış ve krala ithaf ettiği Kitab el-Ruceri (Roger'in Kitabı) adlı meşhur yapıtını tamamlayarak kendisine takdim etmiştir.

Yapıtları

Ebû Abdullah el-İdrîsî'nin coğrafya tarihinde efsane haline gelmiş çalışması Norman Kralı II. Roger için hazırladığı *Kitab el-Rucâr* ya da diğer adıyla *Nüzhet el-Müşâtâk fî İhtirâk el-Âfâk*'tır (Dünyanın Aşılmış Ufuklarında Zevkli Bir Gezinti). Ortaçağ'da yazılan ve bilinen Dünya'nın en iyi tasvirlerinden biri olan ve yedi iklim göre düzenlenmiş olan kitap 1154 yılında tamamlanmıştır. Yedi iklimden her biri onar bölüm halinde düzenlenmiş, kitabın girişindeki Dünya haritasından başka, iklim bölgeleri anlatılırken bölge haritası da verilmiştir. İdrîsî, yukarıda adları anılan İslam coğrafyacılarının eserlerinin yanı sıra Ptolemaios'un *Coğrafya*'sından da faydalanmış, ancak Ptolemaios'un haritalarında yer alan pek çok hatalı konuşturmayı düzelterek, bilinen Dünya'nın en iyi tasvirini yapmıştır.

Kitapta Dünya ekvatorla ikiye ayrılır ve güney yarım kürenin çok sıcak ol-

duğu için canlıların yaşamasına elverişli olmadığı belirtildikten sonra, kuzey yarım küre yedi iklim halinde ekvatorдан kuzeye doğru incelenmiştir. Her iklim de batıdan doğuya doğru çeşitli bölgelere ayrılmıştır. Kitapta başka ilginç bilgiler de yer almaktadır. Bunlardan biri yer çekiminden söz edilmesidir. İdrîsî'ye göre, mîknatısın demiri çekmesi gibi Yer de cisimleri çekmektedir, bırakılan cisimlerin Yer'e düşmesinin nedeni de bu çekim kuvvetidir. Bir dünya coğrafyası olan *Nüzhet el-Müşâtâk*, Ortaçağ İslam dünyasında yerküre üzerine yazılmış genel, kapsamlı ve sistematik çalışmalardan biridir ve Avrupa hakkında gerçeğe en yakın bilgileri veren ilk yapıt olma özelliğini taşır.

Kitabın Arapça tam metni, ilk defa Roma'daki Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente ve Napoli'deki Istituto Universitario Orientale adlı kuruluşların iş birliğiyle İtalyan oryantalistlerden oluşan bir heyet tarafından, dokuz cilt olarak

(*Opus Geographicum*, Leiden, 1970-1984) yayımlanmıştır. Daha sonra bu nüsha esas alınarak kitap iki cilt halinde yeniden basılmıştır (Beyrut, 1989). Kitabın Fransızca çevirisi ise Pierre Amédée Jaubert tarafından *Géographie d'Édrisi* (Paris, 1836-1840) yapılmıştır. Kitap üzerine çok sayıda inceleme kaleme alınmıştır.

İdrîsî'nin ikinci çalışması ise *Üns el-Mühec ve Ravz el-Fürec* başlığını taşımaktadır ve yukarıda tanıtılan kitaba ekler yapılmasıyla oluşturulmuştur, ancak bu eser bütünüyle elimizde değildir. Kitapta, ekvatorun güneyinde kalan sekizinci bir iklimden daha söz edilmektedir.

İdrîsî'nin üçüncü çalışması ise *Kitâb-ı Edviye fî El-Müfredê* veya kısaca *Kitab el-Müfredât*'tır (İlaçlar Üzerine). Bu çalışma botanik, zooloji ve eczacılıkla ilgilidir, İslam dünyasında yetişen en önemli botanikçi ve zoolog olan İbn el-Baytâr'ın bu çalışmadan çokça yararlandığı bilinmektedir. İdrîsî kitabında özellikle tedavide kullanılan ve bir kısmının ilk defa ta-

nıtladığı bitkilerden bazılarının yer yer on iki farklı dildeki adını açıklamış, hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Böylece, ilaç yapımında kullanılan çok sayıda bitki ve meyve geleneksel ilaç yapımıyla uğraşan farmakologların hizmetine sunulmuştur. İslam dünyasındaki tıp, eczacılık ve botanikle ilgili çalışmalarıyla tanınan Max Meyerhof, İdrisi'nin bu çalışmasını "Über die Pharmakologie und Botanik des Arabischen Geographen Edrisi" (*Archiv für Geschichte der Mathematik, Naturwissenschaften und Technik*, XII, Leipzig 1930) başlıklı makalesinde çeşitli yönleriyle inceleyerek tanıtmıştır.

İdrisi'nin bir de son derece tanınmış yuvarlak Dünya haritası vardır. Yukarıda değinildiği üzere İdrisi bu haritayı Kral II. Roger'ın isteğiyle hazırlamıştır. Hatta kralın kendisini saraya davet etme nedeni de Dünya haritası hazırlatmaktır. Gümüş üzerine hakkedilmiş yuvarlak bir Dünya haritası olan bu çalışma *Tabula Rogeriana* adıyla bilinir. Roger'ın ölümünden altı yıl sonra 1160 yılında çıkan bir isyanda harita isyancılar tarafından parçalanıp bölüşülmüştür.

İdrisi haritasını esas itibarıyla Me'mun coğrafyacılarının Dünya haritalarına dayanarak hazırlamıştır. Haritada Akdeniz hayli düzeltilmiş, Avrupa topoğrafyası ise daha iyi çizilmiştir. Benzer şekilde Asya'nın birçok bölümü için yeni bir

topoğrafya sunan haritada, Asya'nın kuzey doğusu önemli ölçüde küçültülmüş, yuvarlaklaştırılmış ve bir semer biçimine benzetilmiştir. Bu yapılandırma dikkat çeken harita, aynı zamanda sular coğrafyası bilgisi açısından da büyük bir zenginlik sunmaktadır. Orografik (dağ bilgisi) açıdan da önceki haritalardan önemli farklılıklar taşımaktadır. Me'mun dönemi haritasında bulunmayan bir dizi ırmak ve iç denizin haritada yer alması bunun bir göstergesidir.

İdrisi'nin bir diğer Dünya haritası da dikdörtgen şeklindedir. Bu harita Konrad Miller tarafından 1928 yılında parça haritalardan bir araya getirilmiştir, ancak burada enlem daire uzunluklarının kuzeye gidildikçe azaldığı gerçeği dikkate alınmadığından kuzey ve ekvatorial bölgeler

olduğundan geniş tasvir edilmiş, böylelikle Kuzey Asya'nın ve Afrika'nın tüm yapısı tanınmaz hale gelmiştir.

Metinde düzeltilmiş hali yer alan harita geleneksel çizim esaslarına göre ters konumlandırılmış, güney haritanın üst tarafında, kuzey alt tarafında, doğu sol tarafında, batı ise sağ tarafında olacak şekilde çizilmiştir. Beşeri coğrafya bakımından, o dönemde önemli olan yerleşmelerin büyük bir kısmının yerleştirilmiş olması haritayı değerli kılmaktadır. Ayrıca Hazar Denizi'nin, Karadeniz'in ve Akdeniz'in haritada yer alması ve bu denizlerde birçok adanın gösterilmiş olması da dikkat çeken bir diğer özelliktir.

İdrisi'nin 12. yüzyılda İslam dünyasında yaptığı bu çalışmalar, Avrupada ki haritacılık çalışmalarını doğrudan etkilemiş, tasviri ve matematiksel coğrafya alanlarındaki çalışmalara uzun yıllar boyunca hem Doğu'da hem de Batı'da kaynaklık etmiştir.

Kaynaklar

- Nasr, S. H., *İslam ve İlim*, Çeviren: İ. Kutluer, İnsan Yayınları, 1989.
- Nasr, S. H., *İslamda Bilim ve Medeniyet*, Çeviren: N. Avcı, K. Turhan, A. Ünal, İnsan Yayınları, 1991.
- Ronan, C. A., *Bilim Tarihi, Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, Çeviren: E. İhsanoğlu ve F. Günergun, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2003.
- Sezgin, F., *İslam Uygarlığında Astronomi, Coğrafya, Denizcilik*, Boyut Yayıncılık, tarihsiz.
- Sezgin, F., *İslamda Bilim ve Teknik*, Cilt III, Çeviren: A. Aliy, Türkiye Bilimler Akademisi ve Kültür Turizm Bakanlığı Yayını, 2007.
- Şeşen, R., "İdrisi", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 21, 2000.
- Tekeli, S. vd., *Bilim Tarihine Giriş*, Nobel, 2010.
- Topdemir, H. G. ve Unat, Y., *Bilim Tarihi*, Pegem, 2008.